

Kristina – kroppen har minst ett kön

Den klarast avvikande stjärnan i regentlängden i vårt västra grannland är drottning Kristina, i kläm mellan Gustav II Adolf och Karl X Gustav, den senare hennes kusin. Av sin höge far, som med sin bortgång skänkte oss Svenska dagen, fostrades Kristina till man. Hur grundlig fostran var finns det olika uppfattningar om. I en av sina aforismer konstaterar Kristina att "själen har inget kön". Skillnaderna mellan män och kvinnor bygger i stort på oväsentliga tillfälligheter. Omständigheterna avgör långt – om det låt oss säga dyker upp en Ebba Sparre i sängkammaren kan vad som helst hända.

Mycket riktigt händer vad som helst i Jussi Moilas och Sini Pesonens nya drama med det oskyldigt klingande namnet *Kuningatarnäytelmä*, vars premiär på Helsingfors Stadsteater gick av stapeln den 28 augusti. En eruption vid Djurgårdsviken, en säsongöppning som kan bli svår för allt som kommer efter att nå upp till, med en ung gästaktris i den bärande rollen. Elsi Sloan, 25, multiartist med androgyn talang, med en sopran som bär och en kropp kapabel till varje rörelse och några till, och med ett ansikte som snabbt kan skifta mellan extrema lägen, från plutig tonårsmimik till en härskares okuvliga uppsyn – i överensstämmelse med en annan av drottningens (kungens) aforismer: "Furstarna äga suverän rätt över alla som äro dem underordnade."

Samma rätt har vid Djurgårdsvägen 5 regissören Sini Pesonen tillskansat sig, stödd av ett garde försett med kapacitet att frigöra till synes gränslösa resurser: Tina Salmi med scenografi och dekor, Kaisa Torkkel med koreografi, Aleks Saura med musik och ljud, Kari Leppälä med ljus och många fler. Medan August Strindbergs *Kristina* mest handlar om August Strindberg, förefaller de flesta centrala punkterna i drottningens liv här ha tagits med, några kanske pliktskyldigt, som det brinnande intresset för litteraturen. Av det såg jag inga spår före mellanakten, men i början av fortsättningen har enorma bokhögar dykt upp, för att lika plötsligt försvinna.

Den bok vars pärmar Kristina öppnar med den största iver är en ung kvinna med samma glödande begär, den ovan nämnda Ebba Sparre, kallad Belle,

med själen inkopplad gestaltad av Aino Sirje, gäst-artist även hon. Ingen historiker har dristat sig placera drottningens huvud mellan hovdamens lår men se det har Sini Pesonen vågat; och ingen återhållsamhet kan noteras i de många och långa kärleksscenerna mellan kvinnorna. Med putslustiga inslag som pingpongdialogen baserad på ordet *pillu*¹. Scener, lika laddade som lyriska, som utandas en daggfrisk och oförbehållsam queerhet. Föreställningens hjärtpunkt. Med (två) groteska förlossningar som ett mindre lockande alternativ.

Allt annat är fotnoter, som Alvari Stenbäcks beskäftigt fruntimmersaktiga Carl (stavat så) Gustav, ett tydligt offer för dagens konvention att skruva ner det manliga till komikens nivå, också i Stenbäcks andra roll som Descartes, en vildvuxen uppenbarelse från en annan planet, eller motsatsen, en robust grovkornighet, som hos Rauno Ahonens Oxenstierna och Pekka Huotaris Marski. En speciell lyster har för sin del Joachim Wigelius som påven i Rom, alla som upplevt honom på Lillan vet vad det handlar om.

Men blir det någonsin fullt utrett på scenen varför Kristina väljer att abdikera och konvertera? Descartes roll lär ha varit central, men här drunknar den i slapstick. Om det är en brist är jag ändå inte så säker på. Med finlipad kroppskemi växlande med magnifika masscener har Helsingfors Stadsteaters säsongöppning formats till en hyllning, med stänk av *Te Deum* i de högsta ögonblicken. En hyllning till kärleken och dess gåtfulla prästinna, en ikon, i den mäktiga finalen före mellanakten upplyft i skyn som ett översinnligt väsen, med blottat, blodigt bröst.

Ah, Kristina! Ah, mänsklighet!

NALLE VALTIALA

¹ Fitta.

Bilderna på nästa sida:

Överst t.v.: Vivi Lindberg och Mitja Sirén i tre upplagor.

Överst t.h.: Amos Andersons (Patrik Henriksen) politiska hållning är lika skrynklig som tidningen i hans hand.

Övriga personer fr.v. Aaro Wichmann, Sophia Heikkilä,

Niklas Åkerfelt och Simon Häger.

Nere t.v.: Kreeta Salminen: reproduktiv jackpot.

Nere t.h.: Aino Sirje och Elsi Sloan:

själen har trots allt ett kön.

Cata Portin

Cata Portin

Miro Halkonen

Cata Portin

Gudarnas väktare och gud själv

1. I barns ögon, fram till demaskeringens ögonblick, framstår de vuxna många gånger som gudar. Om den kristna treenigheten påminner de mindre än om de supervarelser som befolkar den antika mytologin. Apollon, Pallas Atena, Artemis, Afrodite, Poseidon,

Ares, Hermes, Dionysos. Jag vet, jag har träffat dem alla på stan. Till synes allsmäktiga men i själva verket behäftade med svagheter av olika slag. Med tidens gång ökar risken för ett avslöjande, av ett barns oförvillade blick. Fram till den dag då barnet själv har slutat växa.

Mina tankar väcktes av *Gudarnas väktare*, med

Finlandspremiär den 2 september 2025 i Gustav Deinoffs regi på Svenska Teaterns Nicken-scen. Åldersrekommendationen är 9–12 år. Trots begränsningen blev jag insläppt dagen efter premiären, i sällskap med två klasser från Vindängens skola, en liten skärva i en världsomspännande mångfald. Elva länder och långt fler språk är involverade i liknande föreställningar, inom ramen för *The Childhood Project*. Uppsättningen på Nicken var skapad av Erik Uddenberg, svensk dramatiker och dramaturg, och framförs allt av Vivi Lindberg och Mitja Sirén, spelets två aktörer.

Vivi Lindberg utstrålade under föreställningen en air av flickan bakom väggen som man alltid har känt. Hennes klara stämma och levande mimik kompletterades väl av Mitja Siréns robustare utspel, än som barn, än som barn föreställande vuxen. Fartfyllt, snabbt föränderligt, med god publikkontakt böljade spelet över scenen, Deniz Göls fantasirika kostymer kläddes på och av, och de fiktiva trådar som Vivi vid starten drog upp skulle ha blivit synliga, om speltiden förlängts med en minut.

Efteråt fick vindängsbarnen skriva ner sina tankar, som hamnade i Mitjas hatt. Flera tidigare budskap från olika hörn av världen lästes upp, skrivna på remsor dragna ur hatten. Som denna suck från ett annat väderstreck: *Jag önskar att jag alltid kunde vara ett barn.*

2. "Lärarinnan frågade: Vem har Gud satt att råda över allting? En flicka svarade: Amos Anderson."

Dialogen, yttrad på Attu, finns återgiven i Torsten Bergmans *Allas vår Amos* (1976). Den finns inte med i Gunilla Hemmings *Amos*, som upplevde sin premiär på Svenska Teatern (dock inte på Amos-scenen) den 4 september, men hela föreställningen kan osökt tolkas som ett svar på samma fråga. I ett tidigt skede av sitt liv förlorade den förutvarande Amos Anderson ett s. Det var inte det enda han blev av med. Men i den oöverskådliga raden av mer eller mindre halsbrytande spekulationer som utgjorde hans vardag, inhöstade han ett betydande antal segrar. Av en enkel bondson från Kimito blev en gudarnas väktare – en gudarnas like – själv något av en gud.

Den teologiska aspekten är nästan lika viktig som den ekonomiska, när man synar Amos Andersons liv.

Mycket riktigt inleds Kari Heiskanens rappa uppsättning med en storslagen sakral scen (design Erik Salvesen, musik Kristian Nyman), en repetition av Andersons drama *Vallis Gratiae*. En scen där själens rena strävanden bryts mot en krassare verklighet, maktkampen mellan dramatets skapare och teaterchefen Nicken Rönngren, den första av flera duster. Samtidigt läggs grunden till den erotiska laddning, med många turer, som går som en röd tråd genom föreställningen. Amos och kvinnorna – unga och ännu yngre. Föremål för spekulationer. I stort sett bevaras hemligheten i de biografier jag läst, och också på scenen. För all del dyker inte heller någon av de attraktiva matroser upp som Nicken Rönngren suktar efter.

Nicken Rönngren spelas av — Men Patrick Henriksen måste få inleda presentationen. Nog är hans figur som klippt och skuren för rollen som "en storan liten man". Fullt trovärdigt kan han när det krävs utstråla en auktoritet av originalets mått, utan att förtiga de känsliga skikten i dennes psyke: skammen över en torftig bakgrund, känslan av att vara fullkomligt ensam i världen ("alla hatar mig"), ångesten i marans mörker. Och som motpol hårdheten mot allt och alla, i synnerhet mot de egna. Scenen där Amos kallt avfärdar sin brorson Arne (Aaro Wichmann) är på gränsen till outhärdlig.

Amos. Också gudar kan dö, Amos Anderson gick ur tiden den 2 april 1961. Då hade jag redan i fem års tid medverkat i *Hufvudstadsbladets* spalter, men jag såg honom aldrig. Patrick Henriksen är det närmaste jag kommit. I en finstämd slutscen i Gunilla Hemmings dynamiska livsdrama sitter han i en stol och skalar ett äpple, en frukt från det älskade Söderlångvik, och fröjdas åt våren. Kontrasten till upptaktens medeltida spektakel är stor.

Däremellan ryms scener av den mest skiftande karaktär, en del med musik- och dansinslag, varvade med *newsreel*-bilder av stadsmiljöer och politiska händelser. Amos Andersons genialiska affärssinne, gynnat av krig med efterföljande inflation, kan man läsa om i biografierna. Desto tydligare framstår vid Skillnaden tidningsägarens fega, på sin höjd halvhjärtade bevakning av den frambrytande högerextremismen på trettioalet. Av detta följde hårda duster på redaktionen, med en rakryggad Max Hanemann (Aaro Wichmann) och en komisk krumelur till Per Nyström (Simon Häger). Paralleller till schismerna

Hyenans dagar – mellan stål och bomull

Ormens år pågår i världen, förutom på Lilla Teatern i Helsingfors. Från och med premiären på *Hyenans dagar* den 11 september gäller för dramats kvinnliga centralgestalt, och i förlängningen för hennes omgivning, hyenans år. Under nio månader, adderat med den obestämda tid i abstrakta miljöer som föregår befruktningen. Kvinnan som gestaltar den stiliserade processen är lika svävande som koordinaterna, inklusive gardet som omger henne: maken, släkten, väninnan, gynekologen. Är hon det evigt-kvinnliga, innesluten i ett biologiskt ekorrhjul? Eller är hon Saara Turunen, som skrivit texten och satt upp den, i Kasimir Koskis svenska bokstavsdesign?

Under mina teaterföreställningar gör jag då och då anteckningar i ett häfte, på Lillan två meningar, som yttrats på scenen: *Allt är bra. Allt möjligt kan hända*. Till fråga nummer två nickar jag bifall: allt möjligt kan hända: ur Milja Ahos heltäckande draperier dyker mer eller mindre bisarra figurer upp, i regel för korta inslag, mest komiska kommentarer till en klichéartad vardag. Gynekologen (Elmer Bäck) gör upprepad entré med en meterlång sond, som sticks in i den blivande modern. Ett stjärnöga i skidmundering (Alexander Wendelin) ammar stående sitt barn. Familjen till den nyblivna modern skapar en ny sällskapslek: barnet slungas som en boll mellan åtta händer (Katja Küttner, Pia Runnakko, Bäck, Wendelin). Genomgående råder ordknapphet, däremellan ordlöshet, som i den klassiska stumfilmen. I en intervju jag läst har Saara Turunen erkänt sina svårigheter att skriva dialog. Om

detta stämmer har hon med *Hyenans dagar* skapat ett fungerande alternativ.

Allt möjligt kan hända. Men om allt är bra kan det råda delade meningar om. Som de ultrakorta scenerna där den blivande mamman upphäver ett vrål eller sticker en spruta i sin mage – scener följda av ett mörker dånande av decibel. En extrem expressivism, i mesta laget för de känsliga. Desto mjukare är återkommande scener, skildrande en vardaglighet kryddad med den speciella komedianda som i generationer varit Lillans varumärke. En obetalbar mimik och förnumstiga repliker, yttrade med menande tonfall, väckte avsedd munterhet. *Ät inte rovfisk som lax och strömming* (förkortad replik). *Ät mycket fisk. Är inte modersmjölk bättre för barnet?* Ibland farligt nära publikfriari m. sitcom. Men blir kontrasten mellan stål och bomull alltför stor för föreställningens eget bästa?

Det frågtes blott, det gavs ej svar.

I moderns roll, med hyenans öron och rovtänder som bekräftande kroppsdelar, gjorde Kreeta Salmi-nen på premiären en kraftfull insats, känslig och berörande, än förtvivlad, än rasande, än resignerad, i slutet lättad och lugnad, äntligen fri från sin animaliska rekvisita. Mellan verserna markerade Ainu Pal-mus videoflöde det centrala temat med sköna bilder ur hyenors liv. Finns det sötare ungar? Jag läser in ett budskap. Kunde karnivorernas samliv tänkas inspirera till stigande befolkningstal i vårt land? Förmår Saara Turunens drama väcka avslagna instinkter?

Det frågtes blott.

NALLE VALTIALA

på teatern, mellan Amos och Riko Eklundhs robusta och härsklustne Nicken.

I sin biografi *Amos Anderson* (1979) skriver Torsten Steinby, Andersons efterträdare på Hufvudstadsbladet, att AA:s förhållanden med aktriser av olika slag kunde bli ”johlīga”. Det attributet omfattar dock varken Arna Högdal eller Mona Mår-tenson, med stil och känslighet gestaltad av Malin Saine, eller Sofia Bachs översvallande Tollie Zell-man. Samtliga personer på scen utom Henriksen kre-erar flera roller, exempelvis Sophia Heikkilä med den äran hela sju, inklusive dansant baderska på Bad

Grankulla. Inalles 36 roller är fördelade på åtta personer. Ändå känns på något sätt Amos Andersons personlighet betydligt mer mångfacetterad än hela denna skara.

Det har sagts att han aldrig borde ha släppts över Strömma Kanal. På Svenska Teaterns stora scen har Gunilla Hemming med sitt djupgående helpor-trätt konstaterat att så inte skedde – till glädje för en entusiastisk publik. *Amos*. Ett fullmoget äpple. Smaken växlar från söt över syrlighet till besk.

NALLE VALTIALA